
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

УДК 336.71

Богдан Петрович АДАМИК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи,
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Адамик, Б. П. Особливості інституційної організації державного регулювання діяльності банків в Україні [Текст] / Богдан Петрович Адамик // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 2. – С. 6-11. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Стаття присвячена систематизації теоретико-методологічних та організаційно-методичних питань сучасного стану державного регулювання банківської діяльності в Україні з огляду на положення теорії інституціоналізму. Основна увага зосереджена на державному регулюванні банківської діяльності, що реалізується як в Україні, так і в більшості зарубіжних країн винятково державними інститутами через банківський сектор економіки. Впливаючи на діяльність комерційних банків як основних фінансових посередників, органи державного регулювання створюють певні правові та економічні умови їх функціонування. Розглядаються питання вдосконалення системи регулювання і нагляду в напрямку створення макропруденційної системи регулювання діяльності фінансових посередників, що є актуальним. Встановлено, що її завданням повинно бути забезпечення стабільності фінансового сектору загалом, а також зниження системних ризиків на основі аналізу макроекономічних показників. Доцільною є розробка і поетапна реалізація заходів щодо створення єдиного органу регулювання і нагляду на базі чинної системи Національного банку України на мікропруденційному рівні.

Ключові слова: державне регулювання; банківський нагляд; регулювання діяльності банків; макропруденційний нагляд; мікропруденційний нагляд; центральний банк; інституційна структура.

Богдан Петрович АДАМИК

ОСОБЕННОСТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящена систематизации теоретико-методологических и организационно-методических вопросов современного состояния государственного регулирования банковской деятельности в Украине с учетом теории институционализма. Основное внимание сосредоточено на государственном регулировании банковской деятельности, которая реализуется как в Украине, так и в большинстве зарубежных стран исключительно государственными институтами через банковский сектор экономики. Влияя на деятельность коммерческих банков как основных финансовых посредников, органы государственного регулирования создают определенные правовые и экономические условия их функционирования. Рассматриваются вопросы усовершенствования системы регулирования и надзора относительно создания макропруденционной системы регулирования деятельности финансовых посредников, что есть актуальным. Установлено, что его заданием должно быть обеспечение стабильности финансового сектора вообще, а также снижение системных рисков на основе анализа макроекономических показателей. Целесообразной есть разработка и поэтапная реализация мер относительно создания единого органа регулирования и надзора на базе действующей системы Национального банка Украины на микропруденционном уровне.

© Богдан Петрович Адамик, 2013

Ключевые слова: государственное регулирование; банковский надзор; регулирование деятельности банков; макропруденционный надзор; микропруденционный надзор; центральный банк; институциональная структура.

Bogdan Petrovych ADAMYK

PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Banking Business,
Ternopil National Economic University

FEATURES OF THE INSTITUTION ORGANIZATION OF GOVERNMENT REGULATION OF BANKS ACTIVITY IN UKRAINE

Abstract

The theoretical, methodological and methodical questions of the current state of government regulation of banking activities in Ukraine, based on the theory of institutionalism are discussed. It has been proved that the methodology of knowledge of institutional change may be the basis of theoretical knowledge and the study of institutional regulation of the banking system of Ukraine in the conditions of necessity for economic and institutional transformations of the post-crisis banking system. It has been conducted the analysis of the regulation of banking institutions, based on their division into two main groups, namely: the authorities, which have the power to create the laws for the banking sector; institutions, which functions are directly related to the regulation of banks and banking supervision. After having analyzed the advantages of building institutional regulation of financial intermediaries in the European Union there has been proposed the formation of a model of state regulation of financial intermediaries in Ukraine. The experience of European Union countries, including phased transform institutional framework regulation of the activities of banks orientated on micro-prudential and macro-prudential regulation is considered. The importance of coordination of banking regulation and regulatory activities of other financial intermediaries in order to increase the stability of the financial intermediaries and reduce systemic risk is emphasized. It has been pointed out the feasibility of steps to create a unified body of regulation and supervision on the basis of the current system of regulation and supervision of the National Bank of Ukraine on micro-prudential level.

Keywords: government regulation; banking supervision; banking regulation; macro-prudential supervision; micro-prudential supervision; central banks; institutional structure.

JEL classification: E580

Інституційне забезпечення трансформації системи регулювання діяльності банків у післякризовий період є важливим фактором ефективного реформування системи банківського регулювання і нагляду. Проблеми при регулюванні діяльності банківських установ, з якими зіштовхнулися в останні роки як розвинуті країни, так і країни з ринками, що формуються, виявили значну роль інституційних чинників для забезпечення стабільного функціонування фінансово-кредитної системи. Тому формування адекватного інституційного середовища є важливою передумовою ефективної та стабільної діяльності банківського сектору економіки держави.

Питання інституційної трансформації системи регулювання діяльності банків досліджують у своїх працях багато вітчизняних вчених, а саме: С. Аржевітін, І. Д'яконова, М. Коваленко, С. Лобозинська, В. Міщенко, С. Мошенський, С. Науменкова, О. Петрик та ін. Незважаючи на значні здобутки в дослідженні питань оптимальної форми інституційного забезпечення регулювання банківської діяльності, не знайдено єдиного погляду в теорії і практиці як в Україні,

так і у розвинутих зарубіжних країнах оптимальних підходів до організаційної побудови системи регулювання фінансової та банківської діяльності, а також нагляду. Дискусійними залишаються окремі аспекти визначення ролі, функцій та сфер впливу і відповідальності окремих органів регулювання банківської сфери.

Метою статті є систематизація теоретико-методологічних та організаційно-методичних питань сучасного стану організації державного регулювання банківської діяльності в Україні з огляду на положення теорії інституціоналізму.

Теорія інституціоналізму в останні десятиріччя активно використовується в сфері економіки, позаяк використовує цілісний підхід до об'єкта вивчення, процеси і явища розглядаються в динаміці, з урахуванням закономірностей історичного розвитку, а людський фактор визнається однією з основних рушійних сил [1, с. 7]. Об'єктом вивчення інституційної теорії є соціально-економічна основа господарської діяльності, а предметом – «аналіз взаємодії інститутів і структур, які їх забезпечують» [2, с. 75].

Базовим методологічним принципом, що

об'єднує ознаки теоретико-методологічної спорідненості усіх течій інституційної теорії, прийнято вважати використання інституційного методу [3, с. 2], тобто аналіз інституцій є головним об'єктом дослідження, центральною та фундаментальною категорією інституційного аналізу.

У вітчизняній економічній науці чітко не розмежовується економічний зміст дефініцій «інституція» та «інститут». Певної невизначеності у трактуванні цих дефініцій додали перші пострадянські переклади наукових праць відомих інституціоналістів (Т. Веблена, О. Вільямсона, У. Мітчелла, Д. Норта, Р. Ріхтера, Дж. Ходжсона та ін.), у яких відбулася редукція категорій «інститут» та «інституція» (англійське слово «institution» було перекладене як «інститут»). Фактично суть інституцій українські та російські дослідники здебільшого ототожнювали з інститутами.

Не ставлячи за мету нашого дослідження детальне теоретико-методологічне обґрунтування цих категорій, враховуючи методологічний доробок зарубіжних і вітчизняних вчених, вважаємо доцільним трактувати інституції як систему правил, норм, обмежень (офіційних і неофіційних), певних рамок поведінки в суспільстві, що забезпечують досягнення оптимальної організації та координації поведінки суб'єктів економічних відносин. Враховуючи те, що у переважній більшості держав світу сучасна економіка розвивається як динамічна відкрита система, на яку суттєво впливає комплекс зовнішніх та внутрішніх факторів не лише суто економічного, а й політичного, соціального та культурного характеру, розроблена Д. Нормом методологія пізнання інституційних змін може виступати основою теоретичного пізнання та дослідження інституційної організації регулювання банківської системи України в умовах необхідності здійснення економічних та інституційних трансформацій посткризового стану банківської системи [4, с. 23].

У кожній країні світу органи державної влади суттєво втручаються у діяльність банківського сектору економіки. Це пов'язано з тим, що забезпечення стабільності функціонування на усіх стадіях економічного розвитку вважається основною вимогою суспільства до банківського сектору економіки. Масштабні негативні наслідки, спричинені кризовими ситуаціями у банківській системі (чи діяльності окремих банків), можуть бути руйнівними для національної економіки та соціальної стабільності в країні.

Сутність державного регулювання банківської діяльності полягає в тому, що механізм регулювання здійснюється перш за все в межах банківської системи та виражається у впливі органів банківського регулювання (зазвичай, центрального банку) на комерційні банки. Тому

науковий підхід до інституційної організації регулювання банківської діяльності можна розглядати як у вузькому, так і в широкому розумінні залежно від кола суб'єктів, які здійснюють регулювання, мети їх регулятивної діяльності та виконуваних функцій.

У широкому розумінні до інституційної організації процесу регулювання банківської діяльності ми зараховуємо усі інституції (правила, формальні і неформальні норми, офіційні та неофіційні обмеження, традиції банківництва, правила економічної поведінки) та інститути регулятивного впливу на банківську систему держави (державні, недержавні, регіональні, міжнародні). У вузькому розумінні регулювання банківської діяльності можна розмежувати на державне і недержавне, залежно від повноважень суб'єктів регулятивного впливу.

Відповідно до мети і завдань нашого дослідження основну увагу ми зосереджуємо на державному регулюванні банківської діяльності, що реалізується як в Україні, так і в більшості зарубіжних країн винятково державними інститутами через банківський сектор економіки. Впливаючи на діяльність комерційних банків як основних фінансових посередників, органи державного регулювання створюють певні правові та економічні умови їх функціонування. Важливо зазначити, що регулятивний вплив держави на банківську систему унеможливорює безпосереднє втручання в оперативну діяльність банківських установ, переважна більшість яких в Україні з приватною формою власності чи іноземним капіталом. Тобто превалює індикативний характер регулювання банківської діяльності над адміністративним, що визначає необхідність постійного розвитку та вдосконалення форм, методів та механізмів державного регулювання банківської сфери.

Науковий підхід до класифікації органів регулювання банківської діяльності, на наш погляд, потребує аналізу інститутів регулювання банківської сфери послідовно, виходячи з їх поділу на дві основні групи:

- органи, до повноважень яких належить законодавче і нормативне регулювання банківської сфери;
- органи, функції яких безпосередньо пов'язані з регулюванням діяльності банків та здійсненням банківського нагляду.

До функцій першої групи органів державного регулювання банківських установ ми відносимо лише законо- і нормотворчі функції. Завдання діяльності цих органів полягає у створенні загальних правил і умов діяльності банків на фінансовому ринку без можливості здійснення оперативного контролю чи застосування певних заходів впливу у випадках недотримання окремими банками встановлених законодавчими чи нормативними актами правил чи обмежень.

Фактично, державні органи регулювання при виконанні законо- і нормотворчих функцій впливають не на діяльність конкретних банків – учасників фінансового ринку, а на ринок загалом. Безпосередній контакт регулятора з певною банківською установою відсутній, тобто вплив органів регулювання має в переважній більшості опосередкований характер і суттєво залежить від кон'юнктури фінансового ринку. Окрім того, обмеженість функцій органів регулювання банківської діяльності першої групи полягає також у тому, що навіть рішення про входження на ринок нових банківських установ (створення, процедура реєстрації нових банків) лежить поза їх компетенцією.

До другої групи інститутів державного регулювання діяльності банків належить система державних органів регулювання банківської сфери, принципи побудови якої, сфера впливу та функції регулятивних органів значно відрізняються у багатьох країнах. Кожна держава намагається створити таку структуру органів регулювання банківської сфери, яка могла б ефективно забезпечувати підтримку стабільності банківської системи, надійності банків та зниження ризиків у їх діяльності, захисту інтересів вкладників, створення конкурентного середовища у банківському секторі та ін. Для виконання цих завдань органи банківського регулювання і нагляду повинні бути наділені необхідними повноваженнями, визначеними на законодавчому рівні, не повинно бути дублювання функцій між різними органами. Тому розробка адекватної методології та пошук ефективної моделі інституційної побудови органів банківського регулювання, є актуальним питанням для науковців та практиків багатьох країн.

У відповідь на фінансову кризу, яка охопила більшість країн світу з 2008 року, багато країн (як розвинутих, так і з ринками, що формуються), реформують систему інститутів регулювання діяльності банків. Ті ж країни, що здійснили таке реформування напередодні кризи, переглядають інституційну архітектуру регулювання ще раз.

Вивчення наукового доробку українських вчених і норм чинних в Україні законодавчих та нормативних актів (Конституції України, Закону України «Про Національний банк України», Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму», Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та ін.) дозволяє сформулювати перелік органів регулювання національної системи банківських установ та напрями взаємозв'язку між ними (рис. 1).

Практично в усіх країнах світу повноваження законодавчого і нормативного регулювання банківської діяльності належать вищим органам державного управління законодавчої та виконавчої гілок влади, а саме: парламентам, урядам і президентам. Визначальну роль серед цих органів відіграє парламент певної країни, оскільки діяльність банків більшості розвинутих країн регламентується цілою низкою законодавчих актів, що встановлюють чіткі вимоги як щодо організаційно-правових, так і щодо функціональних засад діяльності банків.

В Україні органами, до повноважень яких належить законодавче і нормативне регулювання банківської діяльності, можна вважати Верховну Раду України і Кабінет Міністрів України (рис. 1), позаяк кожен з цих органів наділений певними регулятивними функціями у сфері управління банківською діяльністю.

Основним органом регулювання діяльності банків в Україні залишається Національний банк, хоча й відбувається доволі багато дискусій з приводу доцільності зосередження в НБУ фактично усього спектру регулятивних і наглядових функцій адміністративного та індикативного регулювання діяльності банківських установ.

Позитивні зміни щодо підвищення ефективності регулювання банківської сфери відбулися з прийняттям Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», відповідно до якого Фонд гарантування вкладів фізичних осіб отримав значно більше повноважень, зокрема щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків. Фактично Фонду надано повноваження здійснювати регулювання діяльності банків шляхом прийняття в межах своїх повноважень нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання банками; здійснення контролю за виконанням зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб; виведення неплатоспроможних банків з ринку; в інших формах, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Важливого значення для вдосконалення організації регулювання діяльності банків має законодавчо визначена процедура повернення Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів вкладникам. У статті 28 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» чітко зазначено, що виплати відшкодування вкладникам розпочинаються не пізніше 7 днів з дня прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку. Вдосконалення механізму виведення з ринку неплатоспроможних банків та пришвидшення процедури їх ліквідації має позитивне значення

для розвитку банківського сектору економіки, підвищення довіри до банків.

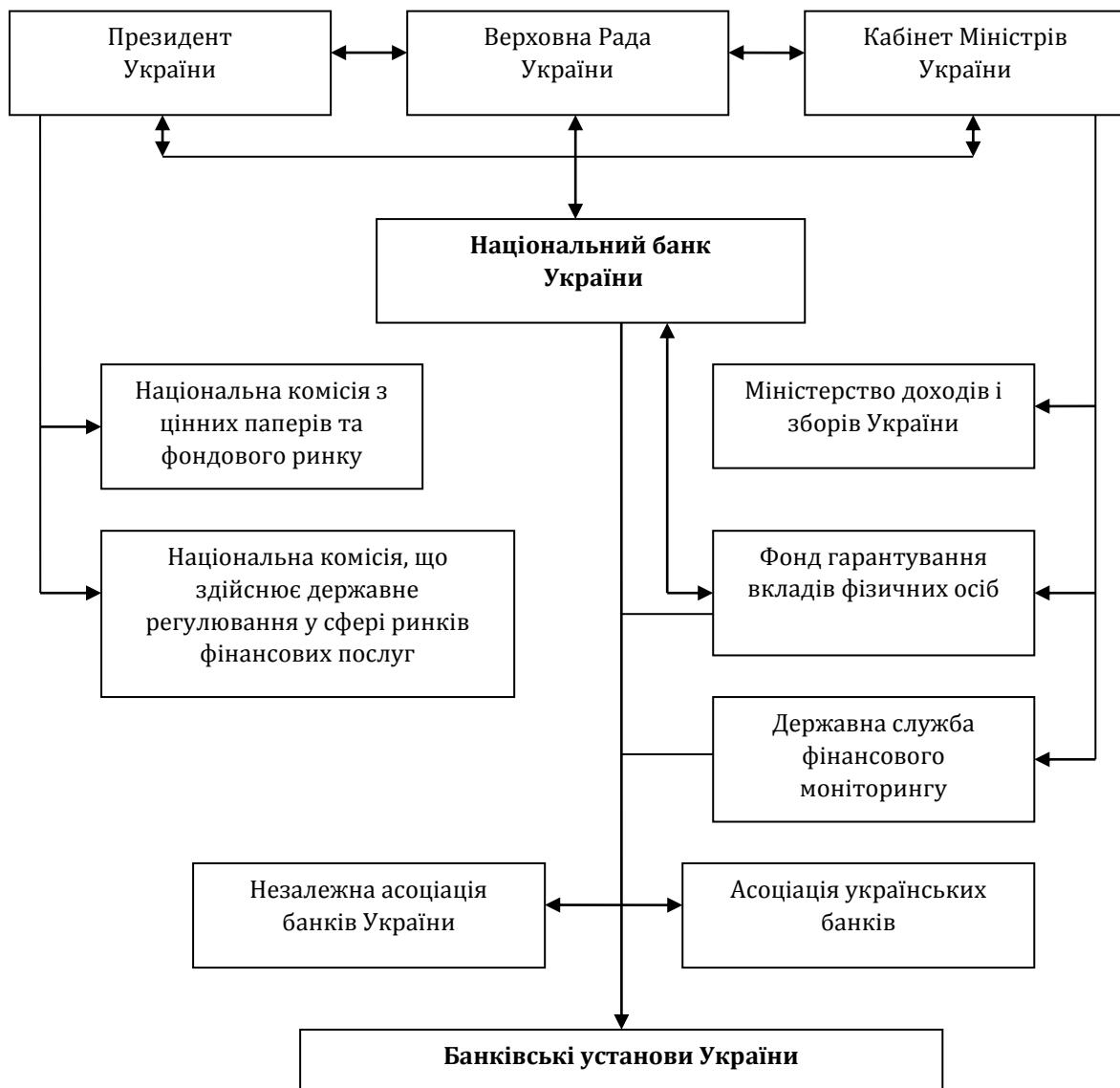

Рис. 1. Органи регулювання (прямого та опосередкованого) діяльності банківських установ України

При формуванні моделі державного регулювання діяльності фінансових посередників в Україні важливо враховувати досвід країн Євросоюзу, а також значний вплив як національних, так і глобальних чинників. До основних національних чинників можемо зарахувати: розвиток інститутів фінансової системи держави, зокрема діяльності фінансових посередників (страхових компаній, кредитних спілок, інвестиційних фондів тощо), що також потребують ефективного регулювання; потребу забезпечити стабільність і надійність банківського сектору після кризи; необхідність посилення інституційної, операційної та фінансової незалежності органів регулювання; бажання держави приєднатися до різних міждержавних організацій (Світова організація торгівлі,

Європейський Союз, «Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів – ФАТФ») та міжнародних угод («Міжнародної конвергенції щодо вимірювання та вимог до капіталу – Базель II», «Нових банківських стандартів капіталу і ліквідності» – Базель III).

Глобальні чинники визначають необхідність державним органам влади брати безпосередню участь у регіональних і міжнародних організаціях. Поява різноманітних регіональних угруповань з наднаціональною системою регулювання (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку, Світова організація торгівлі) зумовлює потребу в перегляді інституційного забезпечення національної системи регулювання банківської сфери, поповненні національних інститутів у

зв'язку з процесами фінансової глобалізації відповідним способом мислення, традиціями регулятивної діяльності, можливостями співпраці й обміну інформацією з міжнародними організаціями тощо.

З метою підвищення ефективності системи банківського регулювання і нагляду в Україні, доцільно поетапно трансформувати інституційну основу регулювання діяльності банків у напрямку виокремлення макропруденційного і мікропруденційного регулювання. Враховуючи вплив як національних, так і глобальних чинників на формування інституційного середовища регулювання банківської діяльності, а також досвід регулювання і нагляду за діяльністю інститутів кредитної системи в Україні, можемо зробити висновок про необхідність координації

діяльності органів регулювання банківської сфери та інших фінансових посередників, позаяк структура органів державного регулювання діяльності банків в Україні є доволі розгалуженою.

Питання вдосконалення системи регулювання і нагляду в напрямку створення макропруденційної системи регулювання діяльності фінансових посередників є актуальним. Його завданням повинно бути забезпечення стабільності фінансового сектору загалом, а також зниження системних ризиків на основі аналізу макроекономічних показників. Доцільною є розробка і поетапна реалізація заходів щодо створення єдиного органу регулювання і нагляду на базі чинної системи Національного банку України на мікропруденційному рівні.

Список літератури

1. Гончарова, Н. Інституційна теорія і розвиток економіки України [Текст] / Н. Гончарова // Наукові записки. Серія: Економіка. – Т., 2008. Вип. 22. – С. 7-9.
2. Олейник, А. Н. Институциональная экономика [Текст] : учебное пособие / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 416 с.
3. Гайдай, Т. В. Методологічні засади аналізу інституційних перетворень перехідної економіки [Текст] / Т. В. Гайдай [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://uapdf.docdat.com/pars_docs/refs/4/3249/3249.pdf.
4. Норт, Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко / Дуглас Норт. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
5. Банковский надзор. Европейский опыт и российская практика: пособие, подготовленное в рамках проекта «Обучение персонала центрального банка – этап III» [Електронний ресурс] / Под. ред. М. Олсена – Режим доступу: <http://www.ecb.int/press/pr/date/2005/html/bankingsupervisioneurussia2005ru.pdf>.
6. Recent Development in Supervisory Structures in the EU Member States (2007-2010). [Електронний ресурс] / European Central Bank. – October 2010. – 24 p. – Режим доступу: http://www.ecb.int/pub/pdf/other/report_on_supervisory_structures2010en.pdf.

References

1. Goncharova, N. (2008). Institutional theory and the development of Ukraine. Scientific notes. Series: Economics, 22, 7-9.
2. Oleinik, A. N. (2002). Institutional Economics. Moscow: INFRA-M.
3. Gaidai, T. (n. d.). Methodological principles of analysis of institutional reforms in transition economies. Retrieved September 15, 2013, from : http://uapdf.docdat.com/pars_docs/refs/4/3249/3249.pdf.
4. North, D. (1997). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Moscow: Economic Foundation book "Elements".
5. Olsen, M. (2005). Banking supervision. European experience and Russian practice. Retrieved September 15, 2013, from : <http://www.ecb.int/press/pr/date/2005/html/bankingsupervisioneurussia2005ru.pdf>.
6. Recent Development in Supervisory Structures in the EU Member States (2007-2010). (October, 2010). Retrieved September 15, 2013, from : http://www.ecb.int/pub/pdf/other/report_on_supervisory_structures2010en.pdf.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2013 р.